

5. Эчки-Чычаң Ата[6.12.]

-деп аташып, ушул кезге чейин ал мифтик аталышпар айтылып келе жатат. “Малды урба, малды шыпыргы менен айдаба”- деген түшүнүктөр да ушул күндө турмушга айтылып, тыйюу салынып келе жатат. Бул деген кыргыз элинин накта улуттук мифологиясындагы тотемдик түшүнүктөр. Андан сырткары Түш көрүүдө аларды абстрактуу мүнөздөөдө же чечмелөөдө (түшпү жорууда) жылан- кенч, уй-сыркоо, жылкы-ишпин илгерилеп жүрүшү, тоо-золобонун көтөрүлүшү, ит-илээшкен мээнет деген түшүнүк менен жоруганы ушул кезге чейин эл ичинде айтылып келет. Тилекке каршы азыркы жаш муундарга ушул тотемдик түшүнүктөрдүн чечмелениши толугу менен өтөбү?-деген санаркоо түйшөлтөт. Мындай абалда, биз өткөөл көпүрөлүк милдетти аткаруубуз шарт. Ошон үчүн элибиздеги байыртан жыйнаган табият таануу жана табият менен гармониялуу жашоо милдетин үйрөтүүчү илимдин концепциясын били берүүдө үйрөтүп туруубуз башкы милдет

Колдонулган адабияттар:

1. Бакчиев Т. “Манасчылар” Бишкек. 2012.
2. Манас энциклопедия. 1-том. Кыргыз энциклопедиясынын баашкы редакциясы. Бишкек. 1995.
3. Муратова С. “Алай ханышасы” Бийиктик”. 2016-ж.
4. Мирча Элидзе Шаманизм: Архаические техники экстаза. Пер.с англ.-К.: ”София, 2000.
5. Рерих Н. К. “О вечном” –М.: Политиздат, 1991.
6. Сапарбаев З. Кыргыз мифологиясы. Мектеп. 1980.
7. Сапарбаев З. Эпикалык чыгармалар, легендалар. Мектеп 1975.

УДК :81-25(575.2)(4)

Кулбачаев Д. К.

Ж.Баласагын атындагы КУУ

Кулбачаев Д. К.

КНУ им. Ж. Баласагына

Kulbachaev D.K.

KNU J. Balasagyn

**КӨРКӨМ ТЕКСТТИ КТОРУУДА УЛУТТУК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРДҮ ЭСКЕ АЛУУ
УЧЕТ НАЦИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА
TAKING INTO ACCOUNT NATIONAL PECULIARITIES WHEN TRANSLATING
A LITERARY TEXT**

Аннотация: Бул макалада көркөм тексттеги оригиналдуулуктун сакталышы негизги маселелерден экендиги айтылат. Текстти которууда мазмундук жактан оригиналдуулук сакталуу менен бирге улуттук колориддин сакталуусу да негизги максатты көздөйт. Андыктан, чет тилине которууда тажрыйбалуу котормочулардын тажрыйбаларын да эске алууга туура келет. Анда тексттин стилистикалык жактан көркөмдүүлүгүн сактоо менен эркин сөз айкаштарынан баштап, архаизм, историзм сөздөрдүн, диалектизмдердин жана башка ушул сыяктуу көркөм сөз каражаттарынын орундуу которулушу маселеси каралат.

Аннотация: В этой статье говорится, что основными вопросами является сохранение оригинальности художественного текста. Основной целью при переводе текста является сохранение как содержательной оригинальности, так и национального колорита. Поэтому при переводе на иностранный язык необходимо учитывать опыт опытных переводчиков. В нем рассматривается вопрос своевременного перевода слов архаизма, историзма, диалектизм и других подобных средств художественного выражения, начиная со свободного самовыражения с сохранением стилистически художественной формы текста.

Annotation: This article says that the main issues are the preservation of the originality of the literary text. The main goal in translating the text is to preserve both the content originality and the national color. Therefore, when translating into a foreign language, it is necessary to take into account the experience of experienced translators. It examines the issue of timely translation of words of archaism, historicism, dialectisms and other similar means of artistic expression, starting with free self-expression while preserving the stylistically artistic form of the text.

Негизги сөздөр: котормо, улуттук колорит, эпикалык жар, чет тили, түп нуска, сөз айкаштары, улуттук маданият, фольклор.

Ключевые слова: перевод, национальный колорит, эпический обрыв, иностранный язык, оригинал, словосочетания, национальная культура, фольклор.

Keywords: translation, national color, epic cliff, foreign language, original, expressions, national culture, folklore

Улуттук адабиятыбыздагы элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүн окутуу менен бирге эле окурмандардын элегинен өткөн чыгармалардын да чет тилдерге которулуп, окулуп жатканына күбө болобуз. Бирок, ошол которулуп жаткан чыгармаларды которууда чыгарманын көркөмдүүлүгү, сюжеттеги улуттук өзгөчөлүгү, улуттук колориттин сакталышы сыяктуу маселелер канчалык деңгээлде сакталып берилди, бул – өзүнчө маселе. Заманбап лингвистикада белгилей турган антропоцентризм илимпоздордун адам менен тилдин, маданияттын, ой жүгүртүүнүн жана адамдын аң-сезиминин ортосундагы байланышты изилдөөгө өзгөчө көңүл буруусунун себеби болгон. В.Гумбольдт элдин рухунун өкүлү катары тил жөнүндө өзгөчө тил дүйнөсүнүн бар экендиги жөнүндө өз пикирин айткан:

«Тил өзүнүн тамырларынын эң кылдат талчалары менен элдик рух менен байланышкан жана бул тил тилге канчалык шайкеш келсе, анын өнүгүшү ошончолук табигый жана бай болот» [3].

Азыркы дүйнөдө маданият түшүнүгү жаңы добушка ээ болуп, анын мааниси жогорулайт. Архаикалык жашоонун жана маданий-тарыхый реалдуулуктун сүрөттөлүшү маанилүү ролду ойнойт. Бул тил илимине да таасирин тийгизди. Тилдин улуттук жана маданий өзгөчөлүктөрүнө, дүйнөнүн улуттук өзгөчөлүгүнө, анын ичинде диахроникалык аспектке көбүрөөк көңүл бурулууда. Котормо теориясынын изилдөөчүлөрү маданиятка мүнөздүү лексиканы туура жеткирүүнүн өзгөчө маанилүүлүгүн белгилешет жана котормонун маданияттар аралык байланыштын маанилүү каражаттарынын бири катары өзгөчө ролун баса белгилешет. Маданий айырмачылыктар тил тутумундагы айырмачылыктарга караганда котормодо көбүрөөк кыйынчылыктарды жаратаары жөнүндө Ю.Найда да эскерет.

«Котормочу түп нускада (оригиналында) чагылдырылган чындыкты билиши керек жана ал жакка анын текстинин автору менен бирге барышы керек, ал эми автордун түшүнүгү менен окурманды түшүнүп, анын дүйнө сезимин жана кабылдоосун билип,

котормосунда түп нусканын өзгөчөлүгүн окурманга жеткире алышы керек», – деп абдан так белгилеген И.Кашкин.

«Котормочу өзүнүн кемесинде жүргүнчүлөрдү бир материктен экинчи материкке алып келүүгө милдеттүү болгон узак сүзгөн капитанга окшош. Анын алдында жээксиз океан турат. Ал маршрутту жакшы билиши керек, суу рифтерин жана борлорду мыкты башкарып, эң ишенимдүү, эң так, так сөздөрдү жана сөз айкаштарын тандап алышы керек, анткени анын жүргүнчүлөрү башка маданияттын материгине конуп калабы же жокпу, ошого жараша болот» [4].

Котормо теориясына чоң салым кошкон немис окумуштуусу Вильгельм фон Гумбольдт котормолор башка элдердин көркөм идеясын, жетишкендиктерин өздөштүрүү каражаты катары, айрыкча адабий тилди өнүктүрүүнүн каражаты катары маанилүү деп эсептеген. Көркөм чыгарманын түп нускасын сактап которуу өтө кыйын. Бул белгилүү билдирүү котормо ишинин бир катар жалпы теориялык жана прикладдык милдеттери менен байланыштуу. Которулган материалдын оригиналдуу артыкчылыктарын кайра чыгаруу жаатындагы котормо көйгөйлөрүнүн негизги аспектилеринин бири – чыгарманын тигил же бул элементтеринин маанисин гана сактап калбастан, улуттук өзгөчөлүгүн да жеткирүү маселеси бар экендигин эске алуу зарыл. Улуттук колоритти өткөрүп берүүдө котормочу үчүн кыйынчылык анын алдында контекстте өзгөчө айырмаланган айрым деталдар эмес, чыгарманын бардык компоненттерине мүнөздүү болгон сапаты: тилдик материал, форма жана мазмундун көркөмдүүлүгүн сакталышынан келип чыгат. Биздин жашоодо айланабыздагы болуп жаткан түрдүү кубулуштарды, инсандардын дүйнөнү кабыл алуудагы өзгөчөлүктөрүн тил аркылуу чагылдырууда, андагы улуттун улуттук өзгөчөлүктөрүн көрсөтүүгө көмөк көрсөтөт.

Ар бир элдин маданиятынын негизги түпкү өзөгүн түзгөн – элдик чыгармачылык. Элдик оозеки чыгармачылык түшүнүгүнүн бирдиктүү аныктамасы жок. Биз бул боюнча К.М.Хоруженконун энциклопедиялык сөздүгүндөгү аныктамага гана таянабыз. Элдик оозеки чыгармачылык - эл жараткан поэзияда, музыкада, театрда, бийде, архитектурада, визуалдык жана декоративдик-прикладдык искусстводо анын жашоосун, ишенимдерин, идеалдарын чагылдырган жамааттык чыгармачыл иш [4].

Көркөм тексттик котормо тууралуу сөз кылганыбызда негизги багытыбыз эпикалык жанрдагы фольклордук чыгармаларда болмокчу. Алгачкы үлгүлөрүнөн болгон жомок, жөө жомоктон, дастандардан тарта элдик чыгармачылыктын өзгөчө түрлөрү түзмөкчү.

Фольклордук жанрдын бул үлгүлөрү алгач ооздон оозго, муундан муунга, бир баяндоочудан экинчисине өткөрүлүп берилген. Мезгилдин өтүшү менен бир баяндоочу чыгармага өзүнүн өзгөрүүлөрүн киргизген. Жомокторду жана эпосту аткаруу эң кеңири чөйрөлөрдө абдан популярдуу болгон, ошондуктан алар оозеки сакталып калган.

Полифункционалдуулук ошондой эле элдик чыгармачылыктын мүнөздүү өзгөчөлүгү болуп саналат. Анткени, көптөгөн оозеки чыгармаларда бир эле учурда маданий-социалдык, тарбиялык, маалыматтык, таанып-билүүчүлүк, коммуникативдик, көңүл ачуу сыяктуу функциялар камтылган. Мисалы, эпостордо балдарды улуу эрдиктер жөнүндө кызыктуу окуя, ошондой эле өсүп келе жаткан муунга руханий жактан күчтүү болуп, мекенди сүйүүгө жана аны коргоого даяр болууга тарбиялайт. Элдик чыгармачылыктын дагы бир өзгөчөлүгү-ар бир жанрдын өзүнүн мүнөздүү функциялары болгон. Алсак, бешик ыры ымыркайды уктатуу жана сооротуу үчүн атайын иштелип чыккан. Бул жерде синкретизм жөнүндө да унутпоого болбойт, анткени элдик чыгармачылык адамды ар кандай окуяларда кошпоп жүргөн.

Ошондуктан музыка, поэзия, бий, прикладдык искусство бири-биринен ажырагыс болгон. Эпикалык жанр катары таанымал бардык эпостордо синкретизмди байкоого болот. Ошол эле «Манас» эпосунда синкретизмдин кошполгонун айтууга болот.

Бирок элдик оозеки чыгармачылыктын көпчүлүк үлгүлөрүндө эле текст туруктуу сакталган эмес. Аны импровизатор жаратууда, кайра кайрылып айтууда чыгарманын сюжеттик текстти линиясы сакталган жана жаңыланууга дуушар болгон. Тагыраак айтканда чыгарманын негизги мааниси жана идеясы сакталып калганы менен текст өзгөргөн.

Элдик чыгармачылык дүйнөлүк көркөм маданияттын негизи катары элдин идеалдарын жана сезимдерин билдирет. Ал фольклорсуз ойго келбейт. Бул эки түшүнүк тыгыз байланышта. Алсак улуттук сыймыгыбыз болгон эпикалык жанрдагы «Манас» эпосубузду атайын изилдеген методикасы жок деген пикирди кармануу менен эмпирикалык деңгээлде көп сандаган изилдөөчүлөрдүн көз караштарын эске алабыз. Ошону менен бирге эле «Манас» эпосубуздун өзүнө жана котормосуна да концептуалдык изилдөө керек экендигин баса белгилөө керек. Мына ошондо түрлүү жанрдагы кыргыз элинин улуу жана кенже эпосторун концептуалдык ыкма менен лингвопоэтикалык анализ жүргүзүп, комплекстүү изилдөөдө алардын актуалдуулугун шарттайт.

Эпикалык чыгармалардагы өзгөчө образдуу каражаттарга басым жасоодо кыргыз эпосторунун, анын ичинде «Манас» эпосун которуу маселесинде образдык системасынын тил бейнесинин өзгөчөлүгүн же көркөмдүүлүгүн көрсөтүү менен гана чектелбейт. Анда фольклордук жанрдын өзгөчөлүгү менен бирге эпостун семантика-стилистикалык, фонологиялык, морфологиялык, лексикалык сыяктуу бирдиктүү татаал системалары кошо каралат. Изилдөөнүн негизги ыкмалары катары оригиналды салыштыруу жана котормо ыкмасы, параллель тексттерди салыштыруу ыкмасы, котормо жана стилистикалык анализ колдонулган. Бул ыкмалар тили тиешелүү подсистемага таандык чыгармаларды адекваттуу которуу үчүн негиз катары эки тилдин функционалдык эквиваленттүү подсистемаларын комплекстүү салыштыруун ишке ашырууга мүмкүндүк берет. Ошону менен бирге илимий багытта которуунун көйгөйлүү, орчундуу маселелерине токтолобуз. Эпикалык жанрды системалуу түрдө карап, лингвистикалык каражаттарына семантикалык анализ берүү биринчи маселе катары каралат.

Экинчи маселе катары лингвистика, лингвостилистикага басым жасайбыз.

Үчүнчүдөн эпоско адабий жана семиотикалык анализдин жүргүзүлүүсүнө шарт түзөбүз. Анткени, англис тилине кыргыз тилинен семиологиялык бирдиктерди которууда сөздөрдүн ар биринин дал келүүсү же тескерисинче дал келбөөсү сыяктуу прагматикалык маселелер жаралат.

Тилди жана элибиздин маданиятын байланыштырып изилдөө когнитивдик лингвистикага таандык. Андыктан, улуттун руханий казынасы катары изилдениши, азыркы тил илиминин актуалдуу маселелеринен. Буга далил катары ар бир тил өз улутунун тарыхын, улуттун улуттук маданиятын, дүйнө таанымын, философиясын камтып турат.

Колдонулган адабияттар:

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. — СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2004. — 352 с.
2. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. — СПб.: Институт иностранных языков, 2000. // Публикации для учащихся. URL:

<http://uchebilka.ru/literatura/153944/index.html> (дата обращения: 12.03.2016)

3. Звягинцев В.А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. — М.: 1960. — Ч. 1.
4. Хоруженко К.М. Культурология. Энциклопедический словарь. — Ростов-На-Дону: Феникс, 1997. — 670 с.
5. Казакова Т.А. Теория перевода (лингвистические аспекты). // Lib.ru: Журнал «Самиздат» 2011.
6. Найда, Ю.А. К науке переводить [Текст] / Ю.А. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. — М., 1978. — С. 114-151.

УДК 81-13

Макеева А.Э.

Ж. Балалсагын атындагы КУУ

Макеева А.Э.

КНУ им. Ж. Баласагына

Makeeva A.E.

KNU J. Balasagin

КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ФОНЕТИКАЛЫК НОРМАЛАРЫН ОКУТУУ ОБУЧЕНИЕ ФОНЕТИЧЕСКИМ НОРМАМ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА TEACHING THE PHONETIC NORMS OF THE KYRGYZ LANGUAGE

Аннотация: Макалa орус тилдүү аудиторияга кыргыз тилин окутуу маселесине арналган. Экинчи тилди үйрөтүү процессинде тилдин фонологиялык системасына көңүл буруу зарылдыгы белгиленет. Туура сүйлөөгө үйрөтүү үчүн автор кыргыз тилиндеги фонетикалык өзгөчөлүктөрдү, орус тилинен айырмаланышын белгилеген.

Аннотация: Статья посвящена проблемам преподавания кыргызского языка в русскоязычной аудитории. Для успешного овладения изучаемого, второго языка необходимо уделить большое внимание прежде всего фонологической системе. Правильная постановка произношения должна базироваться на фонетических особенностях, отличающих кыргызскую речь от русской. Автор приводит фонетические особенности кыргызского языка, которые имеют важное значение в процессе преподавания.

Annotation: The article is devoted eaching problems of Kyrgyz language for Russian-speaking audience. For successful mastering of studied second language it is necessary to pay much attention to the phonological system.

Proper setting of pronunciation should be based on phonetic features to differ Kyrgys Language from Russian one.

The author leads these features that have important meaning in the teaching process.

Негизги сөздөр: Ичке үндүүлөр, жоон үндүүлөр, түрк тилдери, фонетика, фонологиялык аспект, лексика, грамматика.

Ключевые слова: Фонетика, звучащая речь, произношение, функциональный подход, артикуляционные навыки, орфография, фонологическая система.

Keywords: Phonetics, sounding, pronunciation, functional approach, articulating skills, spelling, phonological system